

ks. Janusz Królikowski

<https://orcid.org/0000-0003-3929-6008>

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

<https://ror.org/0583g9182>

Wolność Kościoła i Europy chrześcijańskiej. Błogosławiony Innocenty XI, papież odsieczy wiedeńskiej, w przesłaniu Piusa XII

W dniu 12 września 1683 roku miała miejsce niezwykle ważna dla całej Europy bitwa pod Wiedniem, nazywana także odsieczą wiedeńską, w której wstąpił się król Polski Jan III Sobieski ze swymi dzielnymi wojskami, zyskując należytą sławę i uznanie¹. Zwycięstwo to stanowiło ratunek dla Kościoła i chrześcijańskiej Europy, ponieważ pozwoliło ocalić, właściwie do dzisiaj, wolność narodów europejskich². Na temat tej bitwy i jej znaczenia powiedziano już wiele i dobrze, chociaż nie brakuje nowych interpretacji, niekiedy także pomniejszających znaczenie Wiktorii Wiedeńskiej i roli odegranej przez Rzeczpospolitą pod wodzą Jana III Sobieskiego. W wielu pracach na ten temat zbyt mało zwraca się uwagę na jednego z ważnych bohaterów wydarzeń z 1683 roku, choć uczestniczył w nich we właściwy dla siebie, nie militarny, choć zarazem bardzo czynny sposób, którym był papież błogosławiony Innocenty XI. Warto pamiętać, że łączyły go osobiste związki z królem Janem III Sobieskim³. Znaczenie Innocentego XI docenili biskupi polscy zebrani na I Synodzie Plenarnym

1 Por. M. Rożek, *Zwycięstwo Jana III pod Wiedniem. Echa Wiktorii*, Kraków 2008.

2 Por. F. Cardini, *Il Turco a Vienna. Storia del grande assedio del 1683*, Bari 2015.

3 Por. P. Gini, *Innocenzo XI e Giovanni III Sobieski*, „Periodico della Società Storica Comense” 53 (1988–1989), s. 39–49.

w dniach 25–27 sierpnia 1936 roku, kierując do papieża Piusa XI prośbę o jego beatyfikację. Wprawdzie w Rzymie zagadnienie to było podejmowane już od pontyfikatu Leona XII, list postulacyjny z Polski został potraktowany z należytą uwagą. Papież Pius XI, wcześniej nuncjusz w Warszawie, zawsze liczył się z głosem polskich biskupów, których wielu pamiętał jeszcze z osobistych spotkań i doceniał ich inicjatywy kościelne.

W końcu, 7 października 1956 roku papież Pius XII ogłosił błogosławionym swojego poprzednika, Innocentego XI (Benedetto Odescalchi), prawie trzy wieki po jego śmierci, która nastąpiła 12 sierpnia 1689 roku⁴. W trakcie tego uroczystego wydarzenia Pius XII wygłosił orędzie radiowe, do którego warto sięgnąć, co tutaj uczynimy, aby ukazać na nowo postać Innocentego XI, słusznie nazywanego „Papieżem Wiktorii Wiedeńskiej”⁵. W swoim orędziu papież Pius XII podjął liczne zagadnienia, które nie tylko posiadają istotne znaczenie historyczne, ale także pozostają aktualne z punktu widzenia kościelnego i politycznego w odniesieniu do działań podejmowanych z determinacją przez Innocentego XI.

Benedetto Odescalchi

Benedetto Odescalchi urodził się 19 maja 1611 roku w Como, w starej arystokratycznej rodzinie, której rodowód sięga 1290 roku. Z tego rodu wywodzili się liczni biskupi i uczeni kościelni. Po wstępnej nauce odbytej w szkołach jezuickich w rodzinnym mieście, Odescalchi, udał się do Neapolu, gdzie uzyskał doktorat obojga praw (*in utroque iure*) w 1639 roku. W następnym roku, za zgodą biskupa Como, otrzymał tonsurę i został włączony do stanu duchownego. Zamierzał poświęcić się Bogu w oddaleniu od świata i pełnieniu dzieł dobroczynnych. Jego bracia Niccolò i Carlo, którzy sprawowali nad nim opiekę po śmierci rodziców, skłonili go do podjęcia pracy w kurii rzymskiej. Papież

4 Na temat życia i działalności Innocentego XI por. C. Miccinelli, *Il grande pontefice Innocenzo XI. Cenni biografici*, Città del Vaticano 1956; C. Miccinelli, *Il Beato Innocenzo XI*, Città del Vaticano 1956; G. Papasogli, *Innocenzo XI (1611–1689). Sommo Pontefice dal 1676 al 1689 elevato all'onore degli Altari nel 1956*, Roma 1956; *Dizionario storico del Papato*, red. P. Levillain, t. 2, Milano 1996, s. 804–808; A. Menniti Ippolito, *Innocenzo XI, Beato*, w: *Enciclopedia dei Papi*, t. 3, Roma 2000, s. 368–388; *Innocenzo XI Odescalchi. Papa, politico, committente*, a cura di R. Bösel, A. Menniti Ippolito, A. Spiriti, C. Strinati, M. A. Visceglia, Roma 2014.

5 Por. Pius XII, *Beato Innocenzo XI*, w: *Discorsi e radiomessaggi di Sua Santità Pio XII*, t. 18: *Diciottesimo anno di pontificato 2 marzo 1956–1 marzo 1957*, Città del Vaticano 1957, s. 529–549.

Urban VIII (1568–1644) powierzył mu funkcję protonotariusza apostolskiego, a Innocenty X (1574–1655) ustanowił go kardynałem na konsystorzu 6 marca 1645 roku, mianując go członkiem Kongregacji Biskupów i Zakonników, Soboru i Dobrych Rządów. W 1648 roku Odescalchi został skierowany jako legat do Ferrary.

Państwo Kościelne było w XVII wieku podzielone na legacje, na czele których stali kardynałowie legaci. W imieniu papieża, jako władcy, sprawowali oni władzę cywilną i wykonywali liczne zadania na powierzonym im terytorium. W 1650 roku Benedetto Odescalchi został prekonizowany biskupem Novary, otrzymując święcenia biskupie 30 stycznia 1651 roku. Trzy lata później zrezygnował z biskupstwa, gdyż został wezwany do Rzymu przez Innocentego X, aby w jego imieniu włączyć się w prace niektórych kongregacji, szczególnie Kongregacji Soboru, zajmującej się wprowadzeniem reform zaleconych przez Sobór Trydencki. Jego talenty i szerokie kompetencje zostały docenione także przez kolejnych papieży: Aleksandra VII (1599–1667), Klemensa IX (1600–1669) i Klemensa X (1590–1676), którzy powierzali mu ważne funkcje. Benedetto Odescalchi żył w odosobnieniu, wypełniając zleczone mu zadania oraz poświęcając się dziełom miłosierdzia. Podczas konklawe, które trwało od 2 sierpnia do 21 września 1676 roku, jak zresztą wielu oczekiwało, został wybrany na papieża wbrew swej woli. Wybór zaakceptował i przyjął imię Innocentego XI dopiero po podpisaniu przez wszystkich kardynałów programu odnowy Kościoła w duchu Soboru Trydenckiego, który proponował.

Proces beatyfikacyjny Innocentego XI

Proces beatyfikacyjny Innocentego XI zaczęto prowadzić bardzo szybko, już dwa lata po jego śmierci, ale zakończono go dopiero w połowie XX wieku⁶. Papież Pius XII w czasie beatyfikacji wygłosił orędzie radiowe, w którym ukazał życie i dokonane dzieła swojego poprzednika, podkreślając, że dowodzą jego świętości i wyjątkowego znaczenia w dziejach Kościoła i Europy. Orędzie papieskie zostało wygłoszone za pośrednictwem radia z rezydencji w Castel Gandolfo, po odczytaniu brewe beatyfikacyjnego i odśpiewaniu *Te Deum* w bazylice watykańskiej. Było dopracowane treściowo i wyważone, a wiele zawartych w nim uwag pozostaje niezwykle aktualnych. Dotykało

6 Por. B. Matteucci, *Storia del processo di beatificazione e storiografia su Innocenzo XI*, „Humanitas” 1 (1956), s. 114–123.

ono istotnych aspektów życia Kościoła, idei chrześcijańskiego Zachodu i problematyki obecności turecko-islamskiej na Zachodzie, dlatego też zasługuje ono obecnie na przypomnienie. Zawarte w nim przesłanie zawiera wiele ponadczasowych idei i treści.

Papież Pius XII rozpoczyna swoje orędzie od przypomnienia dziejów procesu beatyfikacyjnego Innocentego XI, co było uzasadnione ze względu na długi czas jego trwania, mimo iż na początku oczekiwano jego szybkiego zakończenia:

Rozważania zewnętrzne, które same przez się nie dotyczyły żadnego z istotnych warunków kanonicznych określonych przez normy kanoniczne w tej materii, wielokrotnie doradzały zawieszenie jego prowadzenia. [...] Wnikliwe badania historyczne potwierdziły, że determinujące motywy poszczególnych czynów [Innocentego XI], nawet gdy znalazł się w centrum ostrych konfliktów, w żaden sposób nie wynikały z kontrastów lub nieprzyjazni politycznych, ale raczej jedynie ze świadomości jego odpowiedzialności za obronę wolności Kościoła i zapewnienie ocalenia świata chrześcijańskiego⁷.

W tych stwierdzeniach zawarta jest aluzja do żywych reakcji i zastrzeżeń, które od samego początku dwór francuski podnosił wobec beatyfikacji Innocentego XI i które wyraźnie naznaczyły dalszy przebieg procesu. Proces zwyczajny, dotyczący sławy świętości tego papieża i jego cnót, zakończył się w 1698 roku. Dyskusję na temat przyjęcia sprawy przeprowadzono w czerwcu 1714 roku. Zakończyła się pozytywnie, jak również przychylnie wypadła dyskusja o braku kultu we wrześniu tego samego roku. Następnie rozpoczęły się procesy apostolskie, prowadzone w Rzymie i w Como, które trwały do 1733 roku. Ich ważność została zatwierdzona na zwyczajnym posiedzeniu Świętej Kongregacji Obrzędów w 1736 roku w czasie pontyfikatu Klemensa XII (1652–1740). Mimo postępów, dopiero papież Benedykt XIV (1675–1758) w 1754 roku ogłosił dekret pozwalający na dalsze prowadzenie procesu, jednak sprawa zamilkła na ponad sto lat.

W 1889 roku, z polecenia papieża Leona XIII (1810–1903), dominikanin Mattia Giuseppe Lippi (1848–1924) przygotował obszerne opracowanie historyczne na temat życia Innocentego XI, gromadząc liczne dane biograficzne i archiwalne, mające na celu podjęcie na nowo procesu beatyfikacyjnego,

7 Pius XII, *Beato Innocenzo XI*, s. 531–532.

które uzupełnił i opublikował dominikanin Joachim Berthier (1848–1924)⁸. Dopiero w czasie pontyfikatu Piusa XI, na prośbę biskupa Como, Alessandra Macchiego, przy późniejszym, wspomnianym wyżej, wsparciu sprawy ze strony biskupów polskich, został zamianowany nowy postulator procesu, kard. Raffaello Carlo Rossi. Wówczas ponownie przeanalizowano akta procesowe z pierwszej połowy XVIII wieku i w 1943 roku jezuita Carlo Miccinelli mógł rozpocząć opracowywanie *Positio super virtutibus*, jak również *Positio* o cudach przypisywanych wstawiennictwu Innocentego XI. Po dopełnieniu spraw proceduralnych i przychylniej opinii Świętej Kongregacji Obrzędów, nastąpiła ostateczna aprobatą przez papieża Piusa XII.

Papież reformista

W wygłoszonym orędziu Pius XII zwraca uwagę, że w chwili, w której Innocenty XI zasiadał na Stolicy Piotrowej, był świadomy wyzwań swoich czasów. Od samego początku swojego pontyfikatu przyjął jasno określony program działania, w którym dominowały trzy cele: „Doprowadzić do wypełnienia reformę podjętą przez Sobór Trydencki, bronić wolności i praw Kościoła, zapewnić ocalenie chrześcijańskiej Europie”. Pius XII zwraca uwagę, że jego poprzednik z XVII wieku doskonale zdawał sobie sprawę z istnienia potężnych wrogów, którzy będą wywierać na niego rozliczne naciski, a on będzie musiał znieść niejedną obrazę. Mówił tak:

Z całkowitego poświęcenia siebie w zamiarach i działaniach sprawie Boga i Kościoła, wpływała jego nieustrasżoność, heroiczne znoszenie chwilowych niepowodzeń, uwolnienie się od ludzkich względów, tak samo jak i od surowości, ale przede wszystkim zdecydowana wytrwałość w zabieganiu, aby zamierzone dobro urzeczywistniało się mimo potrzeby wysiłku i wyrzeczenia⁹.

Dzieło reformatorskie Innocentego XI koncentrowało się przede wszystkim na odnowie moralnej Rzymu i administracji Państwa Kościelnego. Papież zmierzał do wyeliminowania wszelkiej rozrzutności i zbędnych wydatków, aby przez oszczędność i uporządkowanie finansów zażegnać poważny deficyt

⁸ Por. M.G. Lippi, *Vita di papa Innocenzo XI. Raccolta in tre libri*, edita con aggiunte a cura del P.F.G. Berthier, Roma 1889.

⁹ Pius XII, *Beato Innocenzo XI*, s. 537.

w Kameronie Apostolskiej – dygasterii zajmującej się zarządzaniem administracyjnym i finansowym Kościoła rzymskiego. Innocenty XI zaangażował się w polepszenie warunków życia ludności w Państwie Kościelnym przez meliorację gruntów, kontrolę cen oraz reformę urzędów komunalnych. W najwyższym stopniu dbał jednak o podniesienie religijne i moralne ludu rzymskiego, wydając rygorystyczne przepisy i wyznaczając surowe kary za propagowanie mody i niemoralne przedstawienia oraz na siewców zgorzenia. Papież przyczynił się do rozwoju szkół i nauczania w nich doktryny chrześcijańskiej. Etyczne i polityczne zaangażowanie Innocentego XI w zażądanie terytorium, na którym Stolica Święta sprawowała także władzę cywilną, pokazują głęboką spójność jego działań podejmowanych. Papież uważał za konieczne, aby dzieło reformy służące społeczeństwu i w imię pełnej odpowiedzialności było stosowane nie tylko w Kościele, ale również w państwie.

Pius XII podkreśla szczególnie dwa aspekty działań Innocentego XI zmierzających do wyeliminowania nadużyć w życiu kościelnym: walkę z nepotyzmem i troskę o nowe nominacje biskupie. Nepotyzm został zdemaskowany jako jedno z głównych źródeł zła, przejawiające się w bogaceniu krewnych papieża kosztem dóbr kościelnych i w ich wpływach, które wywierali w sposób niczym nieuprawniony. „Słusznie – kontynuuje Pius XII – Innocenty XI jest pokazywany przez historyków jako ten, który zdecydowanie uderzył w to utrwalone zło, dla którego uzdrowienia wołał zastosować siłę przykłądu niż siłę jakiejś bulli, która zresztą została już przygotowana”¹⁰. Trzeba tutaj wspomnieć, że już wcześniej papież św. Pius V (1504–1572) w bulli *Admonet nos* z 29 marca 1567 roku zakazał oddawania posiadłości papieskich krewnym papieża. Trudniejszy do wykorzenia okazał się jednak tak zwany mały nepotyzm, dotyczący obdarzania rodziny godnościami i zyskami, które z nimi były związane. Problem ten pojawił się i nasilił na początku XVI wieku i utrwalił za papieża Piusa IV (1499–1565), gdy członek rodziny stawał na czele sekretariatu papieskiego i całej kurii.

Innocenty XI zerwał z tą praktyką, nie powierzając członkom swojej rodziny żadnych funkcji ani przywilejów. Przygotował nawet odpowiednią bullę, która jednak nie weszła w życie z powodu sprzeciwu kardynałów i rządzących. Dopiero jego następcą, Innocenty XII (1615–1700), dokonał takiego aktu, ogłaszając 22 czerwca 1692 roku konstytucję *Romanum decet pontificem*, która

¹⁰ Pius XII, *Beato Innocenzo XI*, s. 538.

miała na celu zapobiegać bogaceniu się krewnych papieży oraz zlikwidowanie urzędów i funkcji, które były dla nich zarezerwowane¹¹.

Pius XII podkreślił: „W wyborze biskupów nie miał innego kryterium, jak to, by zapewnić duszom gorliwych i wzorowych pasterzy, od których nigdy nie zaprzestał domagać się obowiązku rezydencji i prostoty w prezentowanym stylu życia”¹². Mimo iż upłynęło ponad sto lat od zakończenia Soboru Trydenckiego przepisy dotyczące rezydencji biskupów, będącej warunkiem ich obecności apostolskiej w diecezjach, nie były jeszcze w pełni wprowadzone w życie. Innocenty XI słusznie uważał, że należy się zdecydowanie domagać ich faktycznego respektowania. Dlatego od papieża – jak czytamy w orędziu Piusa XII,

w którego świadomości górowało wzniosłe pojęcie niezależności Kościoła, nie można było nie oczekiwać zdecydowanej obrony przed wszelkim naruszeniem niezależności papieskiej, wszelkim ingerowaniem w sferę prawną, będącą wyłączną kompetencją Kościoła, także w dziedzinach pozornie ziemskich i politycznych, a tym bardziej w tych bezpośrednio duchowych i dotyczących boskiej konstytucji Kościoła i jego najwyższej władzy¹³.

Wolność Kościoła

Papież Pius XII bezpośrednio odnosi się do walki Innocentego XI w obronie swobód kościelnych, które zostały zagrożone, a potem naruszone przez króla Francji Ludwika XIV (1638–1715). Ten głęboki konflikt między „najbardziej chrześcijańskim królem” Francji (jak oficjalnie tytułował się Luvik XVI) i Innocentym XI dotyczył dwóch zasadniczych rzeczy. Pierwszą z nich była kwestia „regaliów”, czyli prawa króla, ograniczonego do niektórych diecezji w czasie wakatów, do pobierania dochodów, a przede wszystkim do nadawania beneficjów znajdujących się w kompetencji biskupiej. Drugą kwestią było rozszerzenie immunitetów dyplomatycznych na terytorium Państwa Kościelnego. W 1673 roku Ludwik XIV rozciągnął prawo regaliów na wszystkie terytoria należące do korony francuskiej, ogłaszając, że jest to istotne i niezbywalne prawo królewskie.

11 Por. A. Menniti Ippolito, *Il tramonto della Curia nepotista. Papi, nipoti e burocrazia curiale tra XVI e XVII secolo*, Roma 1999.

12 Pius XII, *Beato Innocenzo XI*, s. 540.

13 Pius XII, *Beato Innocenzo XI*, s. 541.

Rozszerzenie tego przywileju na całe królestwo – jak podkreśla Pius XII – było przez Innocentego XI postrzegane jako naruszenie praw, mogące mieć niebezpieczne konsekwencje dla całego Kościoła, zarówno jeśli chodzi o zasady, jak i o konkretną rzeczywistość. Za pośrednictwem trzech brewiów papież starał się doprowadzić do wycofania się Ludwika XIV z jego postanowień, ale działania te nie przyniosły rezultatów. Co więcej, stany generalne episkopatu i duchowieństwa francuskiego, obradujące w Paryżu w latach 1680 i 1682, stanęły po stronie króla przeciwko papieżowi, uznając legalność rozciągnięcia regaliów na całe państwo. Niektórzy biskupi i sam król oburzyli się na rzekomą ingerencję papieską w sprawy Kościoła we Francji, uznając nawet jego głos za naruszenie konkordatu z 1516 roku. Z tych powodów Jaques-Benigne Bousset (1627–1704), biskup Meaux, na zlecenie króla i stanów generalnych, 19 marca 1682 roku zreagował *Declaratio cleri gallicani de ecclesiastica potestate*. Innocenty XI zareagował na to dokumentem w formie brewe z 11 kwietnia 1682 roku, protestując przeciwko postanowieniom deklaracji i odrzucił jej artykuły, które zostały potem uznane za nieważne przez papieża Aleksandra VIII (1610–1691) na mocy bulli *Inter multiplices* z 4 sierpnia 1690 roku¹⁴.

Obok kwestii regaliów przedmiotem kontrowersji między Ludwikiem XIV i Innocentym XI była kwestia arbitralnego rozciągnięcia immunitetów dyplomatycznych na całe regiony, która wywołała niepokoje i konflikty w Rzymie i w Państwie Kościelnym. Innocenty XI postanowił zatem wyeliminować nadużycia, mimo oporów ze strony króla Francji i jego ambasadora. W swoim orędziu Pius XII, nawiązując do tej kwestii, postawił bardzo zasadnicze pytania:

Był on nieugięty, ale któż mógłby uczynić mu z tego powodu wymówki? Jeśli przyznałby, że szkodą dla sprawiedliwości i porządku publicznego, reprezentantom dyplomatycznym zewnętrznych sił w Rzymie swobody i możliwości działania, których te siły nigdy nie tolerowałyby w swoich państwach, to czy nie zaszkodziłby, przy powszechnym zdziwieniu, godności i niezależności Kościoła? Jeśli ustąpiłby jakiejś sile, ponieważ bardziej wzniosła i groźna, w tym, czego innym słusznie odmawiał, to czy nie sprowadziłby na Stolicę Apostolską zarzutu stronniczości i słabości, sprzyjając zarazem poważnym uprzedzeniom w stosunku do władzy papieskiej?¹⁵

14 Por. P. Blet, *Innocent XI et l'assemblée du clergé de France en 1682. La rédaction du bref „Paternae charitatis”*, „Archivum Historiae Pontificiae” 7 (1969), s. 329–377; P. Blet, *Les assemblées du clergé et Louis XIV de 1670 à 1693*, Roma 1972.

15 Pius XII, *Beato Innocenzo XI*, s. 542.

Innocenty XI, bullą z 12 maja 1687 roku, pozbawił ambasadorów prawa do immunitetu oraz do azylu w ich siedzibach i przyległych budynkach. W odpowiedzi na te działania ambasador Francji wjechał do Rzymu z uzbrojonymi ludźmi i zabarykadował się w Palazzo Farnese. Papież uznał za ekskomunikowanych nie tylko ambasadora, ale też samego króla i jego ministrów. Nie trzeba było długo czekać na reakcję francuską. Ludwik XIV odwołał się do soboru powszechnego przeciwko papieżowi, zajął Awinion i hrabstwo Venaissin, a ponadto zagroził papieżowi interwencją wojskową, ale Innocenty XI się nie ugiął. Papież nie odniósł jednak osobistego sukcesu w tej walce, która trwała przez cały jego pontyfikat. W momencie jego śmierci sytuacja osiągnęła fazę szczytową, tak że zdawało się, iż z tej sytuacji nie ma wyjścia. „Wydaje się, że Opatrzność – zauważa Pius XII – wolała zostawić nam w nim obraz atlety Bożego, energicznego, ale z umiarem i godnością”¹⁶.

Obrona Europy chrześcijańskiej

Po konklawe i dokonanym wyborze przed Innocentym XI stanęło wielkie zadanie zaangażowania się w jeszcze inną, o wiele bardziej groźną i niebezpieczną walkę, która sprawiła, że zasłużył sobie na tytuł obrońcy Europy chrześcijańskiej. Musiał zmierzyć się z inwazją Turków. Papież Pius XII mówił w tym kontekście:

W tym względzie musimy zaznaczyć, że przypominając te godne pamięci wydarzenia, istotne w spojrzeniu na naszego Błogosławionego, ale odległe o prawie trzy wieki i rozgrywające się w okolicznościach tak różnych od obecnych i już w pełni przekroczonych, nie zamierzaliśmy w żaden sposób odnosić się do narodu tureckiego, z którym mamy relacje, jeśli nie oficjalne, to na pewno w pełni uprzejme¹⁷.

Pius XII zaznacza, że Innocenty XI nie był politykiem ani zawodowo, ani nie miał takich skłonności, trzymając się całkowicie z daleka od przymierzy z władcami chrześcijańskimi, często zresztą walczącymi między sobą. Jego wielkie zaangażowanie dyplomatyczne wyjaśnia się tylko tym, że świadomość jego odpowiedzialności skłoniła go do zaangażowania się w tej dziedzinie, aby wyzwolić Europę chrześcijańską od niebezpieczeństwa nie tyle o charakterze

¹⁶ Pius XII, *Beato Innocenzo XI*, s. 542.

¹⁷ Pius XII, *Beato Innocenzo XI*, s. 544.

kulturowym lub religijnym, ale przede wszystkim militarnym i politycznym. Powszechnie było wiadomo, do jakich dewastacji i niegodziwości są zdolni Turcy, gdy dochodzą do zdominowania jakiegoś narodu i terytorium.

Innocenty XI podjął szeroko zakrojone i zdecydowane działania mające na celu zjednoczenie rozproszonych sił narodów europejskich pod jednym sztandarem chrześcijańskim. Plan ten udało się jednak zrealizować tylko częściowo. Odwołanie się do jedności chrześcijańskiej z racji sporów o przywództwo, a także z powodu interesów ekonomicznych, nie wpływało skutecznie na te państwa, które nie osiągnęły jeszcze jakiegoś trwałego poziomu tożsamości narodowej. Nawet wspólny wróg nie był w stanie przełamać wzajemnych niechęci i indywidualnych ambicji, licząc na to, że także z Turkami będzie można się porozumieć, gdy zajmą Europę Środkową. Nie brakowało w ówczesnej prasie europejskiej zarzutów pod adresem Innocentego XI o fobię antymuzułmańską.

Bitwa Morska pod Lepanto w 1572 roku na pewien czas powstrzymała Turków, osłabiając ich zapał w dokonywaniu podbojów w Europie. Mimo to granica imperium otomańskiego ocierała się jednak już o Wiedeń, a po 1541 roku Węgry nie zachowały nawet minimum wolności. Wysoka Porta (tak nazywał się dwór i rząd turecki) miała bardzo jasny i ewidentny zamiar: zająć Europę Środkową, terytoria Domu Habsburskiego, a potem przejść do Italii, a tym samym dyktować warunki całej Europie.

Głównym zamiarem Innocentego XI, który wyraził to wyraźnie wobec wysłanników Ludwika XIV, było zorganizowanie kontrofensywy zjednoczonych sił chrześcijańskich, obejmujących również Rosję, a nawet współpracę z Persją. Niestety, jego nadzieje zostały rozczarowane; zdołał jedynie doprowadzić do przymierza między Leopoldem I Habsburgiem (1640–1705), cesarzem Świętego Cesarstwa Rzymskiego, a Janem III Sobieskim (1624–1696), królem Polski. Pius XII, na podstawie analiz historycznych, utrzymuje, że „ze swej strony Porta, która obserwowała uważnie rozwój polityki europejskiej, podczas gdy nie wydawała się żywić obaw odnośnie do władców chrześcijańskich, nie ukrywała swojego niepokoju w stosunku do działań papieża”¹⁸. Doprowadzenie do ugody między Świętym Cesarstwem Rzymskim i Rzeczpospolitą nie było bynajmniej łatwe, gdyż Sobieskiego pociągała antyhabsburska polityka Ludwika XIV.

Długie i zdecydowane wysiłki Innocentego XI, podejmowane za pośrednictwem jego nuncjuszy w Wiedniu, a przede wszystkim w Warszawie, przekonały Jana III Sobieskiego, który, pokonując obawy i sprzeciw podnoszone

¹⁸ Pius XII, *Beato Innocenzo XI*, s. 545.

przez sejm polski, otrzymał w końcu od niego zgodę na zawarcie przymierza. Nie bez znaczenia okazała się w tym dobra znajomość tureckiej mentalności w Polsce, nabyta w ostatnich wiekach. Tego samego dnia, w którym został zawarty pakt między Leopoldem I i Sobieskim, potężne wojska tureckie ruszyły do ataku z Adrianopola na Belgrad. W dniu 16 sierpnia 1683 roku w Rzymie, na Kwirynale, dwaj kardynałowie prokuratorzy, jeden reprezentujący cesarza Leopolda, drugi króla Polski, uroczyście zobowiązali się wobec Innocentego XI do ścisłego wypełnienia zobowiązań zapisanych w traktacie obronnym przeciw Turcji, podpisanym już 1 kwietnia tegoż roku.

W orędziu Piusa XII została przypomniana ostatnia klauzula tego aktu, w którym mówi się:

Skoro do tego przymierza zostali zaproszeni nie tylko władcy chrześcijańscy, ale także dopuszczeni ci, którzy spontanicznie na niego się godzili, dlatego obie strony zobowiązywały się, na ile to było możliwe, zaprosić do tego przymierza zaprzyjaźnionych i sprzymierzonych władców, pod warunkiem, że uzyskano by zgodę i przyzwolenie obydwu stron, gdyby jakiś władca mógł zostać włączony; szczególnie obydwie strony miały z wszelką troską zaprosić najjaśniejszych carów z Moskwy¹⁹.

Wiedeń był otoczony przez wojska tureckie od lipca 1683 roku, a Jan III Sobieski zmierzał ze swymi wojskami na pomoc. Ostateczna bitwa rozegrała się 12 września tegoż roku, gdy armia przybyła z odsieczą, połączona z wojskiem oblężonych. Przed zachodem słońca Turcy zostali całkowicie rozbici. Stało się to możliwe dzięki współdziałaniu dwóch armii – cesarskiej i polskiej.

Bitwa wiedeńska wyznaczyła początek wycofywania się sił otomańskich z Europy i trzy lata później doprowadziła do wyzwolenia Budapesztu. Zwycięstwo Sobieskiego było bezpośrednio związane z decyzją Innocentego XI o rozszerzeniu na cały świat katolicki święto Imienia Maryi w dniu 12 września, które było obchodzone od początku XVI wieku na terytoriach Korony Hiszpańskiej i Neapolu. Warto pamiętać, że Innocenty XI nie przyglądał się biernie temu, co działo się pod Wiedniem, ale wezwał świat chrześcijański do udzielenia wsparcia sprzymierzonym wojskom za pośrednictwem modlitwy różańcowej, którą też szeroko podjęto, a samo zwycięstwo przypisano wstawiennictwu Matki Bożej. W całej Europie odbywały się procesje połączone zwłaszcza z modlitwą różańcową, co przyczyniło się do rozpropagowania

19 Pius XII, *Beato Innocenzo XI*, s. 547.

tej modlitwy i nadania jej „zwycięskiego” znaczenia. Potwierdziło się wówczas, że modlitwa jest „najpotężniejszą siłą dziejów”, jak trafnie stwierdził niemiecki myśliciel Reinhold Schneider (1903–1958).

W Rzymie wspomnienie bitwy wiedeńskiej jest ściśle związane z Bractwem Imienia Maryi. Założone w kościele św. Szczepana del Cacco, bractwo to czynnie uczestniczyło w dziele modlitwy w obronie Europy chrześcijańskiej, zgodnie z zachętą Innocentego XI. W 1688 roku bractwo zostało podniesione do rangi arcybractwa, do którego wpisał się sam papież jako pierwszy brat. W międzyczasie arcybractwo przeniosło się do kościoła św. Bernarda przy Kolumnie Trajana, który bardzo szybko okazał się zbyt mały, dlatego został zastąpiony przez obecny kościół Imienia Maryi, zbudowany między 1738 a 1742 rokiem.

Pius XII dodawał:

Wydaje się nam, że wywyższenie Innocentego XI, po prawie trzech wiekach od jego śmierci, nie tylko powinno oddać sprawiedliwość historyczną temu papieżowi tak bardzo zasłużonemu dla Kościoła i Europy, ale także pokazać drogi ocalenia, pokoju, odnowy obecnej epoki, naznaczonej – jak ta, w której on żył – pilną potrzebą odrodzenia duchowego, powagą i żywotnością napięć, niezmiernymi i powszechnymi niebezpieczeństwami.

Wyrażał on także życzenie, aby śpiew *Te Deum* mógł

zabrzmieć w Kościele powszechnym, któremu on służył, wywyższanym i bronionym ze wszystkich sił jego kryształowego charakteru, z mądrością jego ducha, a przede wszystkim z miłością absolutnego poświęcenia, które czyniły go gotowym, jak on sam zadeklarował, do złożenia w ofierze, jeśli byłoby to dla niego konieczne, własnego życia²⁰.

* * *

Dobrze się stało, że w Warszawie na Krakowskim Przedmieściu, w pobliżu placu Zamkowego, już w 1683 roku ustawiono figurę Matki Bożej, przypominającą Wiktorię Wiedeńską, w której czynnie zapisali się Jan III Sobieski, Innocenty XI i Leopold I. Tryumf Sobieskiego ukazują piękne i sugestywne płaskorzeźby na frontonie pałacu w Wilanowie. W wielu kościołach w Polsce można spotkać przedstawienia upamiętniające zwycięstwo pod Wiedniem, jak

20 Pius XII, *Beato Innocenzo XI*, s. 548.

na przykład w kolegiacie w Opatowie. Dlaczego jest to w pełni uzasadnione? Można odwołać się do *Memoriału do Leona X*, napisanego przez błogosławionego Pawła Giustinianiego, w którym zachęcał papieża do zajęcia się sprawą muzułmańską w Europie i zagrożeniami, które są z nią związane, traktując to jako obowiązek wynikający z wiary. Pisał więc tak do Leona X (1475–1521):

Ponieważ jak tych, którzy nigdy nie przyjęli wiary w prawdę, nie należy nigdy zmuszać, aby płonęli pragnieniem wiary, a raczej należy ich przyciągać innymi działaniami, w ten sam sposób tych, którzy po przyjęciu prawdy wiary bezbożnie się od niej oddalili i teraz przeciwstawiają się jej nie rozumem, ale mieczem, należy siłą oręża skłonić, aby wrócili do samych siebie i przyjęli prawdę²¹.

Jeśli więc ktoś zagraża naszej wolności, która wyrasta z odkupienia dokonanego przez Chrystusa, i usiłuje nam ją zabrać, z tym nie można ani dialogować, ani pertraktować – trzeba walczyć!

Bibliografia

- Blet P., *Innocent XI et l'assemblée du clergé de France en 1682. La rédaction du bref „Paternae charitatis”*, „Archivum Historiae Pontificiae” 7 (1969), s. 329–377.
- Blet P., *Les assemblées du clergé et Louis XIV de 1670 à 1693*, Roma 1972.
- Cardini F., *Il Turco a Vienna. Storia del grande assedio del 1683*, Bari 2015.
- Dizionario storico del Papato*, red. P. Levillain, t. 2, Milano 1996, s. 804–808.
- Gini P., *Innocenzo XI e Giovanni III Sobieski*, „Periodico della Società Storica Comense” 53 (1988–89), s. 39–49.
- Giustiniani P., *Memoriał do Leona X*, w: P. Giustiniani, *Pisma*, t. 3: *Eremia w służbie Kościoła. Memoriał do Leona X i inne dzieła*, tłum. J. Partyka, Kraków–Tyniec 2016, s. 47–347 (*Źródła Monastyczne*, 73).
- Innocenzo XI Odescalchi. Papa, politico, committente*, a cura di R. Bösel, A. Menniti Ippolito, A. Spiriti, C. Strinati, M. A. Visceglia, Roma 2014.
- Lippi M. G., *Vita di papa Innocenzo XI. Raccolta in tre libri*, edita con aggiunte a cura del P. F. G. Berthier, Roma 1889.

²¹ P. Giustiniani, *Memoriał do Leona X*, w: P. Giustiniani, *Pisma*, t. 3: *Eremia w służbie Kościoła. Memoriał do Leona X i inne dzieła*, tłum. J. Partyka, Kraków–Tyniec 2016, s. 103 (*Źródła Monastyczne*, 73).

- Matteucci B., *Storia del processo di beatificazione e storiografia su Innocenzo XI*, „Humanitas” 1 (1956), s. 114–123.
- Menniti Ippolito A., *Il tramonto della Curia nepotista. Papi, nipoti e burocrazia curiale tra XVI e XVII secolo*, Roma 1999.
- Menniti Ipolito A., *Innocenzo XI, Beato*, w: *Enciclopedia dei Papi*, t. 3, Roma 2000, s. 368–388.
- Miccinelli C., *Il grande pontefice Innocenzo XI. Cenni biografici*, Città del Vaticano 1956.
- Miccinelli C., *Il Beato Innocenzo XI*, Città del Vaticano 1956.
- Papasogli G., *Innocenzo XI (1611–1689). Sommo Pontefice dal 1676 al 1689 elevato all'onore degli Altari nel 1956*, Roma 1956.
- Pius XII, *Beato Innocenzo XI*, w: *Discorsi e radiomessaggi di Sua Santità Pio XII*, t. 18: *Diciottesimo anno di pontificato 2 marzo 1956–1 marzo 1957*, Città del Vaticano 1957, s. 529–549.
- Rożek M., *Zwycięstwo Jana III pod Wiedniem. Echa Wiktorii*, Kraków 2008.
-

Abstrakt

Wolność Kościoła i Europy chrześcijańskiej. Błogosławiony Innocenty XI, papież odsieczki wiedeńskiej, w przesłaniu Piusa XII

Papież Innocenty XI należy do wybitnych postaci Kościoła w czasach nowożytnych. Położył wielkie zasługi dla odnowy Kościoła i jego relacji z państwami w czasie swojego pontyfikatu, równocześnie broniąc zdecydowanie wolności Kościoła, a przy tym odznaczał się wyraźnie notowaną przez współczesnych świętością. Niestety, głównie z powodu nacisków politycznych, jego beatyfikacja musiała czekać aż do 1956 roku, gdy dokonał jej papież Pius XII. W tym procesie ważny udział mieli polscy biskupi z okresu międzywojennego. W przemówieniu beatyfikacyjnym papież Pius XII podkreślił niektóre przymioty i zasługi Innocentego XI, w tym jego wkład w zwycięstwo pod Wiedniem w 1683 roku, zwracające uwagę na jego wielkość w wymiarze historycznym i duchowym. W szczególności Pius XII zwrócił uwagę na aktualność przesłania płynącego z działalności kościelnej Innocentego XI, a zwłaszcza jego troski o wolność Kościoła i chrześcijański kształt Europy.

Słowa kluczowe: Innocenty XI, Pius XII, dzieje papiestwa, wolność Kościoła, Europa chrześcijańska, bitwa pod Wiedniem

Abstract

Freedom of the Church and of Christian Europe. Blessed Innocent XI, the pope of the Battle of Vienna, in the message of Pius XII

Pope Innocent XI belongs to the great figures of the Church of the early modern period. He contributed greatly to the renewal of the Church and its relations with countries during his pontificate. He defended the freedom of the Church and at the same time he was reported by his contemporaries to be characterized by true holiness. Unfortunately, mainly because of the political pressures, his beatification had had to be postponed until 1956, when he was beatified by Pope Pius XII. Polish bishops of the interwar period played a significant role in this event. In the beatification address, certain qualities and achievements of Innocent XI were mentioned, including his role in the context of the Battle of Vienna (1683), drawing the attention to his historical and spiritual greatness. The speech of Pius XII highlights the relevance of the message of church activity of Innocent XI, especially his concern for freedom of the Church and for Christian dimension of Europe.

Keywords: Innocent XI, Pius XII, history of papacy, freedom of Church, Christian Europe, Battle of Vienna

